

МУЧКИ НАПАД ЧЕТНИКА

Већ три пута је о-длаган полазак. Најзад смо кренули 17. октобра у вече, иапзред малог парчића. Испратшш су нас чланоови наших породица. Мене је испратио Браг. Купио ми је саламе, а Бранка Цвијовић кеоциу бомбона. Пошли смо камионима и једним малим колима. Другони су били пажљиви, па су другарнице ставгли у мала кола. Падала је ситна кнша. Када смо пролазили преко Кадињаче, поред пута смо видели гробове двојице браће Васића, које су Немци убили. Колико ли ће немачки фашисти још оставити гробова за собом док их не Истеремо из наше земље?

Дошли смо колима до Заглавка. Даље смо наставили пешке, јер се од блата није могло ићи даље колима. Тек сутрадан увече стигли смо у Љубовију. Пред нас су изашли четници. Између нас су били кратери од немачких авионских бомби, које су тога дана бацили на оцу варошицу. Четници су стајали с једне стране, а ми с друге. Умало није дошло до међушбне борбе. Нападдли су нас да смо ми криви што су немачки авиони бомбардовали варошицу. Нису нам дали да идемо даље. Ту смо дуго остали, јер смо чекали резултате преговора, који су вођени између представникз. четника и партизана. У Љубовији је постојала и партизанска и четничка команда места. Све више четника се окупљало око нас другарица. Тражили су од паргизана да нас дају четницима, Били су много вулгарни. Да би осујетили или пак ублажили њихово некултурно понашање, ми смо се склониле иза наших другав паргизана.

После дужег чекања вратили смо се у Бајину Башту. Ту смо преноћили. Добили смо суву храну за три дана и кренули према Рогачици. Пошто су били гладни, неки другови су почели одмах да једу. Тада сам: приметила Миладина Поповића, који се обратио борцима:

— Другови, поведите рачуна о храни. Имајте у виду да смо добили храну за три дана. Шта ћете радити онда када све поједете за један дан?

У Рогачици су се борци задржали кратко време, а затим кренули преко Дебелог брда у Поћугу. Рада Матовић је остала у Рогачици, јер је у међувремену добила температуру, док је Милеа Маршновић отишла у болницу у Поћути.

Пошто Рачански партизански батаљон није могао да добије једну болничарку из Ужица, то су се обратили Пожешкој партизанској чети да им пошаље једну другарицу. Пошто су Боса и Бешка Цветић желеле да буду заједно, оне су отишле у Рачански батаљон. Милојка Зечевић је нерадо напустила своју чету и зато сам ја пристала и отишла у Пожешку партизанску чету.

Код Поћуте смо се срели са борцима Ваљевског партизанског одреда. Наши другови су се дуго договарали са једним командантом, који на глави није имао шубару, већ беретку. Имао је браду и због тога смо у њега гледали са неповерењем. Са њим је био још један официр. Помислили смо да је то неки четнички командант. Тек касније нам је један друг рекао да то није четник, већ партизан Радивоје Јовановић Брадоња. Онај официр, који је био са њим, вероватно је био Ратко Марковић.

У једном оближњем селу сместили смо се у неку већу кућу. У њеном саставу била је и кафана. Пошто је нас другарица било више, Другови су нам одредили једну собу, а они су остали у кафани. У том моменту наишла је једна група четника. Упорио су нагваљивали у нашу собу да би ту спавали. Ми смо их у томе спречавали и у помоћ смо позвали наше другове. Миладин Поповић је дошао да интервенише. Једва их је отерао. Четници су почели да нас псују и претили су да ћемо им за сво платити.

Задржали смо се у селу Бачевцима. Миладин Поповић је направио план напада на Немце, који су се налазили блокирани у Ваљеву. И сада се сећам те скице, учртаних праваца којим је требало да наше чете уђу у Ваљево. Јан је био леп и сунчан, на супрот до тада тмурним и кишним. Неки другови су напољу пунали без икаквог разлога. Ја сам пришла и показала како да поставе папир и да поете нишане у мету. То су били дечаци, који нису служили војску, па још нису ни знали да пуцају. У том је наишао Миладин Поповић и питао је:

— Ко је пуцао?

Одговорила сам да сам ја пуцала, иако су поред мене пуцали и друпи. Друг Миладин ме казнио да више не смем ништа да проговорим. Отишли смо у једну ообу, где смо водили разговор о неким питањима. Не сећам се више о чему се водио разговор. Ја сам се умешала у њихов разговор и дала неки предлог. Миладин ме је у почетку ућуткао, а касније се сложио да дискутујем, јер је мој предлог био добар.

За тих неколико дана које смо провели у Бачевцима одржани су састанци СКОЈ-а и неки друш. Миливоје Никитовић и Драгослав Марковић припремили су „врапца“ у коме је било нохвала добрим борцима, док су неке слабости биле подвргнуте критици. Посебно су раскринкавани Окупатор и његови сарадници. Певање „врапца“ пратио је на хармоници Милинко Микула Терзић.

Напад на Ваљево није изведен. Немци су покушали да теншвима крену из Ваљева у правцу Ужица. Ми смо им онемогућили продирање ка Ужицу, па су били принуђени да се врагте назад. Међутим, уз пут су попалили неколико кућа на Ластри и вратили се у Ваљево. Ми смо стигли на згаришта. Ватра је допзревала. Поред једне куће био је просут цоок ораха. Неки другови почели су да узимају орахе. Миладин По(Го)Вић им је скренуо пажњу да то не чине, и они су их одмах оставили.

Следећег дана Немци су се поново упутили у правцу Ужица. Ми смо опет отворили ватру на њих и они су се поново повукли у Ваљево. Тога дана добили смо наређење да кренемо према Ужицу. Тамо се нису оствариле скромне жеље наших другосва да се окупају, обрију и наједу хлеба. Наиме, тих дана смо се слабо хранили, јер су четници пресретали наше транспорте из Ужица са храном и оружјем.

Уз пут за Ужице морали смо да прегазимо неку речицу. Тако мокри пешачили смо целу ноћ. Миладин Поповић нам је причло о нашој борби, о жртвама, посебно о нама другарицама, да ћемо бити на првим страницама наше историје.

Сутрадан је угрејало сунце, па нам се обућа скорила и добили смо жуљеве. У току дана крв ми је ишла на нос два пута. Када смо се спуштали на пут према Ражани, почела сам да храмљем и заостајем. Другови су то приметили, па су хтели да ми помогну. У то је наишао на коњу Душан Јерковић, командант Ужичког партизанског одреда. Другови су објаснили команданту које стање и замолили га да ми привремено уступи свога коња. Друг Јерковић је одмах изашао молби у сусрет. Тако сам на коњу дојахала до Ражане.

У свануће првог но^вембра смо стигли у Косјерић. Ту смо срели другове које је наша претходница ослободила од четника, које су били на превару заробили. Пред једном зградом сачекали оу нас Јелена Лела Субић — Гмизовић, члан КПЈ, учитељица из Сече Реке, затим њен муж Првослав Гмизовић, и Милева Косовац, члан КПЈ, учитељица у селу Таору. Они су нам дали топли чај, по кришку хлеба с парченцетом сира. Били смо веома дирнути њиховом пажњом.

Док смо стајали на друму пред четничком командом, која се налазила у згради Срекоког начелства, четници су били заузели бусије. Покушали смо да се склоимо у воћњак. Нису нам дозволили, па чак ни када су немачке штуке летеле према Ужицу. Морали смо се вратити на пут. Нисмо имали наређење да се бигјемо са четницима. На друму смо почели да певамо: „Пада(ј) сило и неправдо“. Целог пута од Косјерића до Црнококе четници су држали на готовс пупже и митраљеде. Руководство наше чете нас је упозорило да никаквим својим гестом не изазивамо четнике.

Када смо прешли Црнокосу према Трнави и Карану, чули смо борбу. Застали смо да видимо ко се бије. По пушчаној ватри и диму из пушака убрзо смо сазнали где се налазе партизани, а где четници. Душан Јерковић и Миладин Поповић су наредили да и ми кренемо у напад, Чете су распоређене. Једна колона је кренула левом, а друга десном страном. Са нама су ишли Душан Јерковић и Миладин Поповић. Наши су успешно отпочели борбу.

У току борбе код Карана је наишао мотоцикл са приколицом, на мотоциклу су била два четника и једна жена. Носили су пошту и наши су их још од раније познавали. Одмах смо их заробили. Учествујући у заробљавању четника дошла сам и до пушке.

За време борбе у Карану Микула Терзић је рањен у руку и ногу. То је био први рањеник на положају. Када се борба утишала, однели смо га на импровизованим носилима у Каран и са осталим рањеницима послали камионом у ужичку болницу.

Преноћили смо у Карану. Четници су се разбежали по кућама. Сутрадан смо имали намеру да извршимо претрес кућа. Међутим, добили смо наређење да идемо према Трешњици. Када су колоне кренуле, четници су отворили на нас ватру.

Једна група била се окупила под једним дрветом и неко од руководиоца им је нешто говорио. Када су изашли на брисан простор, четници су их узели на нишан. Рањени борци почели су да падају. Миладин Поповић нас је распоредио и развио у стрелце. Натерао нас је да полежемо, иако је ту било блата и неки поточић. Он нам рече:

— Боље прљав и мокар, него мртав или рањен!

Он је пратио развој борбе стојећи. Ми смо га опоменули и натерали га да клекне. Било је и код нас рањених. Пребацили смо се до неке шупе и превили рањенике. Међу њима је био и Радосав Ковачевић. Једва смо га приволели да га превијемо.

Када су на друму почели да падају мртви и рањени, нас неколико другарица из разних чета, које до тада нисам ни видела, дотрчале смо да превијамо рањенике и склањамо их с пута. Носиле смо их на рукама, јер нисмо имали ни носила, ни ђебади. Једног борца, Чачанина, који је био рањен у стомак, нисмо могле изнети. Јелена Благојевић и ја смо се договориле да она одведе једног рањеника који је могао да се креће, а ја са једним борцем узем сеоска кола и пребацим једног мртвог и једиог борца који је био рањен у стомак.

Близу пута била је једна кућа у чијем је дворишту било Бише воловских кола. Ниједна нису била празна. У једнима је био креч, у другима дрва, а у трећима луч. Натерала сам домаћина да истовари луч. Док је он истоварао луч, четници су се били примакли сасвим близу подврискујући. Друг, који је био са мном,

отишао је да тражи појачање. Ја сам кренула према рањенику. Када сам видела да се гафни четници налазе сасвим близу мене, плашила сам се да ме не ухвате живу, па сам узела заклон поред гхута, а домаћина сам замолила да натовари рањеника на кола. Домаћин ме није послушао, већ је кренуо у правцу четника. Хтела сам да пуцам. У том моменту Радосав Ковачевић повика:

— Станка, шта је с тобом, да ниси рањена?

— Не могу да извучем рањеника од четника који стоје око њега — одговорим ја.

Он није био сигуран да су то четници, па ме је о томе три пута питао. Када се уверио да су то заиста четници, онда је отворио ватру на њих. Четници су прихватили борбу бежећи уз брдо. Док је Радосав Ковачевић са својим борцима шнио четнике ја сам се вратила рањенику.

У међувремену је наишао камион да превезе рањеника. Камионом је дошло било и неколико бораца. Помогла сам да унесемо рањеника у камион. Четници су иза кућа и иза сена отворили ватру на нас. Одговорили смо на њихову ватру. Одмах су престали да пуцају са прозора. Другови су унели у камион и једног погинулог борца.

Када амо хтели да кренемо, пошла сам у кабину, док је шофер Миле Парезановић шжушавао да упали кола. Чим су чули звук мотора четници су запуцали. Држали оу возача на нишану. Метак га је кроз шофершајбну погодио тачно у чело. Пришла сам да му укажем помоћ. Већ је био клонуо и почео да плави. Када је мета/к разбио стакло мало парче ме ударило у чело. Тргла сам се и повикала да је шофер погинуо. Неко ме иита да ли сам рањена. Кажем да нисам. Замолила сам да траже другог шофера. Миле је остао седећи у кабини. Оно мало другова се вратило по муницију или другог шофера. Занета пуцањем нисам гледала колико имам метака, Када сам узела пет последњих метака да ставим у пушку угледам на камиону једног човека са шубаром. Не знам: да је четник, јер су неки наши другови имали обичај да ставе шубару на главу. Питам га колико има, метака, а он одговара да нема ниЈедног, јер су га четници мобилисали, а партизани заробили. Тек тада схватих да сам сама и то још са непријатељем. Стално сам морала да мотрим и да се чувам да ме не удари. Због пуцњаве стално сам се морала заклањати вратима камиона.

Прошла је читава вечност док оу поново дошли наши дру-
IX)ви Кашиком сам сакупљала капљице кише и давала рањенику да по!Ква!си уста. Када је шофер стигао дуго није могао да нађе кључ који је био у Миловој руци, Скренула сам му пажњу да се чува. Покушао је да упали мотор. Чим се чуо звук мотора, метак је ПОГОДИО на исто место, али је овога пута ударио иза шофера у кабину, јер сам му руком била оборила главу. Покушао је и

трећи пут. Опет је метак потодоо исто месш. Одусталк омо од на-
мере да камионом извучемо рањеника. Отишли су по носила и
успели смо да извучемо рањеника и поред жестоке ватре четника.
Једни су се пребацивали, друпи су отварали ватру, дож оу трећи
ношли рањеника. После неколико чаоова једва омо стигли до
Пјевчеве кафане. Камион са погинулим друшврша извучен је у
тку ноћи, а рашеници су пребачени у ужичку болницу.

Преко брда, по јакој киши, крвнули смо према Трешњици.
Били смо уморни и гладни. Тешко смо се пели узбрдо. Миладин
Поповић се трудио да нам помогне. Тражио је од мене да ми
понесе пушку. Тако је добар део пута носио две пушке.

Стигли смо на Трешњицу. Увече је одржан састанак. Поли-
тички комесар Ужичког партизанског одреда Милинко Кушић
тххворио је о протеклим борбама, о класној овести, уложеним на-
порима, непроспаваним ноћима, напору да на време стигнемо чак
до Ваљева и зауставимо продор четника у Ужице и захвалио бор-
цима на херојском држању. Обавестио нас је да је извршен на-
пад четника на Чачак, да су четници напустили положаје код
Краљета, омили његово ослобођење и омогућили Немцима да
кападну партизане с леђа. Редовно су нам слали из Ужица храну
и муницију на положај код Ваљева, али нам она није стизала, јер
су четници преоретали транспорт и то отимали. Четници су сва-
коднев!ио у Пожеги преоретали наше возаче, узимали намирнице
које су слате у партизанску болницу нашим рањеницима, међу
којима је био и један број четника. Поменуо је да су са воза ски-
дали неке наше другове, међу којима и Милана Благојевића, ко-
манданта Шумадијског партизанског одреда и мучки га убили. На
крају је нагласио да схвата колико омо уморни, али да морамо
отерати четнике из Пожеге.

Кушићеве речи бодриле су сваког борца и давале онаге да
издржи. Иако омо били мокри и покисли, саслушали смо друга
Кушића са великом пажњом.

С обзиром да је за акцију против четника требало доста му-
ниције, заменили смо старе пушке и узели нове, партизанке, а
за њих је било доста муниције, која ое производила у Ужицу у
пар:гизанокој фабрици оружја и муниције.

Целу ноћ омо преседели на столицама у Ерића кафани. Ду-
го смо певали партизанске и старе револуционарне песме. Овако
је имао неку своју пеому. Поред Митровчанке, Миладин Поповић
је лепо певао и Буђонијев марш. Раде Дробњаковић је певао
своју пеому, а Радосав Ковачовић омиљену:

„Ја ћу сутра већ да умрем,

Јер на свету свуд је зло. .

Освануо је трећи новембар. Још се није било сасвим раз-
данило када су стигли камиони. Одвезли су нас до Здравчића на
полазне положаје. Тог јутра Миладин Поповић је посгављен за
команданта сектора, па смо му на томе честитали.

Када су чете мренуле, свака у свом правцу, наишао је један друг из руководства. Нисам га познавала. Повукао је све другарице из чета и наредио, прилично строш, да све остајемо у амбулаити. Тужно смо посматрале како чете замичу у маглу. Бринуле омо се ко ће указати помоћ рањеницима. После кратког времена наишао је један од друшва. Одмах смо ое окупиле око њега и пожалиле смо му се да нам не дозвољавају да идемо са својим четама. Сложио ое са нашим предлогом. Одмах смо потрчале за овојим четама. Нежо нам скрену пажњу да не идемо све у истом правцу.

Нађох ое на зачељу колоне која је прелазила реку преко неког одсеченог дрвета. Са мном је била Јелена Благојевић. Када смо прешле на другу страну, четници су отворили ватру. Ја и Јелена смо се нашле на брисаном простору. Претрчале смо до једног дебелог дрвета. Око њега је била јама пуна воде. Да бисмо се заклониле за дрво, морале смо ући у воду. Она је загазила у воду до појаса. Ја сам стајала у води преко метар дубине, држећи се за дрво, кога су оглодали меци око мојих руку. Дрхтале смо од зиме. Јела је била сва помодрила.

Једног момента ми се учини да ое смањила пушчана ватра. Решимо се да кренемо неколико метара па да одмах лешемо. Чим омо кренуле, отворише пушчану ватру на нас. Пребацивале смо се два три пута. Близу нас су се пребацивали још неки друшви. Једаи је био рањен у руку. Метак му је повредио артерiju. Крв је шибала у вис. Притрчала сам и руком га притисла ка земљи да га не би поново ранили, а другом притисла рану полулежећи и везала му Есмаркову повеску.

Наши су овладали положајем. Четници су почели да одступају и да беже. Једна група четника налетела је и на нас. Међу њима је био и један учитељ кога је Јела познавала. Почела је са Ђим да разговара. Ожрнула се мени и дала знак да зовнем другове. Она га је пре;коревала говорила је да му није место у четницима. Наши су опколили групу четника и заробили је. Мени су дали знак да идем са рањеником.

Пошла сам узводно да тражим пролаз. Наиђосмо на окуку где река прави велики лук. Мислила сам да је ту плића. Пошла сам држећи рањену руку друга високо, да не додирује воду. Вода је била до појаса, али што смо даље ишли, била је ове дубља. Њему је дошла до појаса, а мени до уста. Он се осврнуо, погледао, отпустио од мене и прешао на другу обалу. Ја сам остала у води са две торбице, зимским капутот и баканцама. Иако сам добро плувала, овако оптерећена једва сам се извукла. Када сам сагледала око себе, мог рањеника није било нигде. Нигде није пао. Кренула сам амбуланти да позовем још неког да га тражи. Уплашила сам се да ће остати без руке ако му се не скине повеока. Просто нисам веровала када су ми рекли да је стигао пре-

вијон и да лежи на слами покривен ћебетом. Када су ми га показали, било га је стид шта је учинио. Остао је жив.

Мене и Јелу су задужили да пратимо рањенике у Ужлице у болницу. Ишли смо у отвореном камиону. Један друг је био рањен у главу, па смо га ја и Јела држале на смену. Успут смо узеле још неке рањенике. Један је био рањен у бутину. Лежао је поред пута. На камиону је био и противавионски митраљез. Штитио нас је од авиона који су надлетали, а и од четника који су припуцавали на нас. Пошто смо предали рањенике, обишли смо оне који су били рањени приликом борбе око Карана.

У међувремену, док је возач отишао да натовари муницију, ја и Јела смо свратиле кући да се пресвучемо, сачекамо камион и одемо на положај. Када сам прошла Царином, крај чесме је стајала једна моја комшинка, Бацила сам јој мокар и крвав капут. Због крвавог капута су мислили да сам рањена. На брзину сам се пресвукла. Панталоне и кратки капут поново сам обукла мокре.

Станка ЛАКОБИЋ